

Obsah

Pavla Machalíková –

Tatána Petrasová

K TÉMATU: NOVÝ SVĚT

A ZKUŠENOST

STŘEDOEVRÓPANA

V 19. STOLETÍ

8

ZKUŠENOST JINAKOSTI:

STARÝ VERSUS NOVÝ KONTINENT

Marek Vlha

ZEMĚ NADĚJE,

ZEMĚ ZATRACENÍ.

VYSTĚHOVALECTVÍ

DO USA PRIZMATEM

SOCIOLOGIE NADĚJE

20

Lukáš Perutka

TPOLOGIE ČESKÝCH

A MORAVSKÝCH KOLONIÍ

V AMERICE DO PRVNÍ

SVĚTOVÉ VÁLKY

32

Petr Polakovič

OBCHODNÍCI Z ČECH

V BRAZÍLIJ NA POČÁTKU

19. STOLETÍ

46

David R. Beveridge

DVOŘÁK IN AMERICA.

NEW FINDINGS,

NEW PERSPECTIVES

58

Luisa del Rosario Aguilar Ruz –

Tomáš Slavický

JOSEF SAWERTHAL

AND *MÚSICA AUSTRIACA*

IN MEXICO IN THE PRESS AND

CORRESPONDENCE 1865–1866

70

Aleš Filip – Roman Musil

ÚSPĚCH EVROPSKÉ SALONNÍ

MALBY NA AMERICKÉ PŮDĚ.

DVA OBRAZY KRYŠTOFA

KOLUMBA

82

Petr Šámal

ČEŠTÍ SOCHAŘI V AMERICE

94

Lenka Bydžovská

THE QUEST OF BEAUTY.

ALPHONSE MUCHA AND

THE GERMAN THEATRE

IN NEW YORK

104

Lauren Rachel Woolf

CZECHOSLOVAK

SELF-DETERMINATION IN

THE AMERICAN MIDWEST.

ALPHONSE MUCHA IN

CHICAGO AND NEW YORK

124

EMANCIPACE

A DEMOKRATIZACE

Karel Šima

„KOLOVADLO“ A DĚTSKÉ

SLAVNOSTI AMERICKÉHO

KLUBU DAM. RITUÁL,

HYGIENA, GENDER

140

Lenka Křížová
ZKUŠENOST EMANCIPACE
V DÍLE JOSEFY
HUMPAL-ZEMANOVÉ
154

Marie Bahenská
LITERÁRNÍ VÝCHOVA
V AMERICKÉM KLUBU DAM
ANEB MASARYKOVA
PŘEDNÁŠKA O STUDIU
POEZIE
166

Lada Hubatová-Vacková
DEMOKRATIZACE UMĚNÍ.
AMERICKÉ REFORMNÍ
METODY KRESLENÍ
A PŘÍKLAD JAMESE
L. TADDA
176

Ivan Puš
STUDIJNÍ CESTA KARLA
ZEHDENA DO USA.
OBRAZ KRAJINY, MĚST
A OBCHODNÍCH ŠKOL
190

MATERIALITA
ZKUŠENOSTI

Markéta Křížová
AMERICKÁ KAMNA A PLÁŠŤ
Z BIZONÍ KŮŽE. MATERIALITA
VZTAHŮ ČESKÉ KOMUNITY
V USA SE STAROU VLASTÍ
202

Petr Nový
ZEMĚ (NE)KONEČNÝCH
MOŽNOSTÍ. AMERICKÝ
OBCHOD S JABLONECKÝM
ZBOŽÍM V DLOUHÉM
19. STOLETÍ
220

Pavla Hubáčková
NÁPRSTKOVY SBÍRKY
Z PŮVODNÍ I PRŮMYSLOVÉ
AMERIKY
232

Nina Milotová
ČESKÝ PŘÍRODOVĚDEC
V NEW YORKU. CESTA
ANTONÍNA FRIČE ZA
SBÍRKOVÝMI PŘEDMĚTY
DO USA V ROCE 1899
242

Pavla Mikešová
MEXICKÝ POKLAD
MAXMILIÁNA I. MEXICKÉHO
258

Petra Kolářová
FEMME FATALE Z BRAZÍLIE?
INSPIRACE TAVÍKA
FRANTIŠKA ŠIMONA
PŮVODNÍMI KULTURAMI
JIŽNÍ AMERIKY
274

CESTOU
TAM A ZPĚT

Michaela Tydlitátová
SLÁDKOVA ČESKÁ AMERIKA
288

Martin Hrdina
JOSEF VÁCLAV SLÁDEK
NA GOLFU. LYRICKÉ
REFLEXE AMERICKÉ
ZKUŠENOSTI
302

Michal Charypar
POHLEDEM Z DRUHÉ
STRANY. ČEŠTÍ
PŘISTĚHOVALCI
V DÍLE WILLY CATHEROVÉ
312

Ladislav Jackson
CESTA JANA KOTĚRY
DO SPOJENÝCH STÁTŮ
V ROCE 1904
324

AMERIKA VE STŘEDNÍ EVROPE

Pavla Machalíková
EVROPANŮV „INDIÁN“
338

Adrian-Silvan Ionescu
BUFFALO BILL TOURING
TRANSYLVANIA IN 1906
352

Jakub Machek
OBRAZY AMERIKY
V ILUSTROVANÝCH
NOVINÁCH A ČASOPISECH
368

Marta Filipová
PŮVODNÍ VENKOVANÉ
A „LIDOVÍ INDIÁNI“.
PARALELY ODLIŠNÝCH
KULTUR NEJEN V ROCE 1895
382

Pavla Machalíková –
Taťána Petrasová
IN PLACE OF A SUMMARY:
THE NEW WORLD
AND THE EXPERIENCE OF
A CENTRAL EUROPEAN
IN THE 19TH CENTURY
396

Poznámka
editorek
408

Seznam
vyobrazení
409

Jmenný
rejstřík
415

Autoři
příspěvků
421

Přehled plzeňských
mezioborových symposií
k problematice 19. století
a dosud vydaných sborníků
423

Pavla Machalíková Taťána Petrasová

K TÉMATU: NOVÝ SVĚT A ZKUŠENOST STŘEDOEVROPANA V 19. STOLETÍ

Dalo by se říci, že téma „americké zkušenosti“ nabylo v posledních měsících pro Evropany na naléhavosti. Organizátorky 45. ročníku plzeňského sympozia a editorky svazku *Nový svět. Americká zkušenost Středoevropana v kultuře 19. století* se však pro něj rozhodly už před třemi lety. Důvodem tohoto kroku bylo zjištění, že na interdisciplinárních setkáních sympozia v Plzni se dosud nediskutovalo o vztahu „starého“ a „nového“ kontinentu, ačkoli kulturní a politické propojení těchto kultur prošlo v 19. století bouřlivým vývojem a položilo základy řadě dnešních stereotypů.¹ Chtěly jsme dostat do obecného povědomí odborníků i širší veřejnosti, čím byl pro formování rakouské, německé a české kultury v českých zemích rozhodující přímý nebo zprostředkovaný „zážitek Ameriky“. Záměrem bylo odpovědět na otázku, zda americkou zkušenost, jako určitou formu praktického ověření doma nabyté vědomosti či představy, vnímal Středoevropan 19. století také jako předpoklad vytváření vlastní evropské identity a rozvoje komunity i jednotlivce.

V průběhu dlouhého 19. století byl „Nový svět“, zahrnující americké kontinenty, pro Středoevropany fyzickým i imaginárním prostorem pro ověřování, budování i vyvracení nejrůznějších zkušeností. Východisko pro konfrontaci se Severní Amerikou se otevřelo vyhlášením nezávislosti Spojených států severoamerických v roce 1776. Ideál svobody jednotlivce a státního demokratického uspořádání

1 O vztazích mezi kulturou českých zemí a dalších evropských i mimo-evropských zemí pojednávají svazky: ZDENĚK HOJDA – ROMAN PRAHL (eds.), *Český lev a rakouský orel v 19. století / Böhmischer Löwe und österreichischer Adler im 19. Jahrhundert*, Praha 1996; ZDENĚK HOJDA – MARTA OTTLOVÁ – ROMAN PRAHL (eds.), *„Slavme slavně slávu Slávov slavných“*. Slovanství a česká kultura 19. století, Praha 2006; KATEŘINA BLÁHOVÁ – VÁCLAV PETRBOK (eds.), *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století*, Praha 2008; ZDENĚK HOJDA – MARTA OTTLOVÁ – ROMAN PRAHL (eds.), *Naše Itálie. Stará i mladá Itálie v české kultuře 19. století*, Praha 2012.

budil pozornost Evropy žijící v tradičních imperiálních hranicích. Tento rámec určovala pro střední Evropu habsburská monarchie, která spoluurčovala také dobový mezikulturní dialog a náhled na příslušníky amerických původních národů, jejichž postavení vůči evropským kolonizátorům v době po „objevení“ Ameriky Kryštofem Kolumbem se v poslední čtvrtině 19. století stalo paralelou postavení malých národů Rakousko-Uherska.² Naopak oficiální budování kolumbovského mýtu³ na straně Spojených států zdůraznilo nejen možnost osobního úspěchu v Novém světě, ale také omlouvalo nadřazenost, s níž se expandující příchozí vyrovnávali s původními národy a kulturami od severu po jih kontinentu. Střední a Jižní Ameriku pro Středoevropany politicky přibližovaly éry habsburské účasti na vládě v Brazílii po roce 1817 (prostřednictvím sňatku dcery Františka II. Marie Leopoldiny) a později v letech 1864–1867 tragické angažmá Maxmiliána I. v Mexiku.

„Americká zkušenost“ se proměňovala v průběhu 19. století v souvislosti s politickými a hospodářskými poměry střední Evropy. V době před masovou emigrací – kterou v českých zemích ve čtyřicátých letech 19. století ovlivnila nemožnost se uživit a v celé Evropě po revoluci roku 1848 politicky motivované odchody – se téma politické a náboženské svobody objevilo jen výjimečně jako důvod odchodu do Ameriky, jak dokládá případ anonymně vydaného spisku Charlese Sealsfielda *Amerika, jaká je*. Naopak technologický pokrok byl od počátku čtyřicátých let častým důvodem krátkodobých cest do Severní Ameriky a setkání s rasovou nerovností, drastickými metodami likvidace původních národů nebo ženskou emancipací se vynořilo jako překvapivý a potvrzující rys americké zkušenosti, jak dokládá cestopis Clary von Gerstner.⁴ Ve druhé polovině 19. století se s rostoucím počtem emigrantů začalo téma svobody objevovat stále častěji, zároveň s vidinou naděje na hospodářské nebo emancipační zlepšení osobní situace podle „amerického“ modelu. Situace v českých zemích je v tomto ohledu srovnatelná s emigrací v Uhrách (na

2 Specifika vztahu mezi střední Evropou a původními americkými kulturami sleduje kniha vydaná po uspořádání této publikace a její závěry tedy bohužel nemohly být do reflexe autorů předkládaných příspěvků zahrnuty: JONATHAN SINGERTON – MARKÉTA KRÍŽOVÁ – MICHAEL BURRI (eds.), *Habsburg Encounters with Native America. Familiar Strangers*, Amsterdam 2026.

3 Z pohledu českých zemí v 19. století se roli kolumbovského mýtu zabývala VJERA BOROZAN (ed.), *Naťuknout špičku vejce. Kolumbus jindy a dnes*, Hradec Králové 2023.

4 CHARLES SEALSFIELD, *The United States of North America as They Are*, London 1828; CLARA VON GERSTNER, *Beschreibung einer Reise durch die Vereinigten Staaten von Nordamerika in den Jahren 1838 bis 1840*, Leipzig 1842.

Slovensku), kterou v širším kontextu sleduje výzkum Romana Holce.⁵ Rakouská účast na Světové kolumbovské výstavě v Chicagu roku 1893 a na výstavě v St. Louis roku 1904 dokládá fakt, že vstoupit do konkurence na americkém trhu se stalo pro Středoevropany důležitým sebepotvrzením, byť uspěli jen nemnozí.

Představy o Novém světě v 19. století zahrnovaly zkušenost doprovodu panovnického dvora, cestovatelů, filozofů, podnikatelů, náboženských reformátorů, vědců i dobrodruhů vydávajících se na cestu na vlastní pěst, masových vln emigrantů z nejrůznějšího sociálního prostředí, publicistů a literátů popisujících autentické zážitky i výpovědi těch, kteří fabulovali na základě cizích informací. Zkušenost Nového světa tak měla nejrůznější sociální, mocenské a politické pozadí, které určovalo její charakter: navazovala na dosavadní zkušenosti i stereotypy vytvářené kontinuálně od doby příchodu Kryštofa Kolumba do Ameriky a utvrzovala je anebo je postupně rozšiřovala, pozměňovala či vyvracela. Z dochovaných pramenů textové i materiální povahy je zřejmé, jak se ve zkušenosti příchozích projevují nejrůznější způsoby apropriace materiálního i kulturního bohatství amerických kontinentů. Dokládají také postupné budování symbolického kapitálu koloniálních mocností i zemí, které samy kolonie nesprávaly, ale podílely se na využívání jejich bohatství v rámci obchodní i kulturní výměny. Navzdory tomu převládl pocit „koloniální nevinosti“ střední Evropy, který však neodpovídá historické realitě.

Jakkoli habsburská monarchie nebyla úspěšná ve svých pokusech o vybudování zámořských kolonií v Jižní i Střední Americe, zapojení vědců, diplomatů, cestovatelů a obchodníků do budování sítě reálných socioekonomických vztahů i fiktivních „koloniálních fantazií“, tedy představy o sounáležitosti s velkým světem koloniálních mocností včetně manipulační interpretace civilizační mise Evropanů v zámoří, neminulo ani Středoevropany. V materiální rovině to dokládají veřejná i privátní muzea a sbírky – zejména Brazilské muzeum ve Vídni (1821) nebo České průmyslové museum v Praze (1873) –, ale i etnografické objekty nalézající se v soukromých sbírkách šlechtických rodin či přírodovědné artefakty systematicky shromažďované ve sbírkách Českého vlastenského musea i jiných institucí. Přítomnost dovážejících exponátů v expozicích stvrzovala kontakt národní komunity s odlehlými končinami a skrze počínající vědecký

5 V nepublikovaných přednáškách se Roman Holec slovenskou emigrací do Ameriky v evropském kontextu zabýval např. ve Slavnostní přednášce pro AV ČR v září 2018, kde srovnával slovenskou a irskou emigraci do USA. Materiálově bohatou, ale bez širšího kontextu připravenou edici krajan-ských novin *Naša Zastava* (1907–1918) publikoval MARTIN JAVOR, *O našich rodak- koh v Amerikí. Správy o vystaňovalcoch z Uhorska v novinách Naša Zastava* (1907–1918), Prešov 2024.

diskurz o takových předmětech v symbolické rovině posilovala „koloniální fantazie“.⁶

Výpověď textových i obrazových pramenů také dokládá, že Středoevropané byli fascinováni možnostmi amerického kontinentu a vytvářeli si o něm představy odpovídající tehdejší americké větší společnosti. Dojmy z rozlehlé „divočiny“ přenášeli i na původní obyvatele, které vnímali někdy jako necivilizované, jindy jako „ušlechtilé divochy“, jejichž kultura je ve střetu s evropskou civilizací odsouzena k zániku – na zakoupení půdy pro české kolonisty pomýšlel Vojtěch Náprstek a představu ohrožené kultury původních obyvatel umělecky zpracovali už první němečtí přírodovědci v brazilských pralesích (Maximilian zu Wied Neuwied, cesta 1815–1817, publikace 1820–1821). Mnohem propracovanější a pro civilizační stereotyp určující byly kresby Karla Bodmera (Wiedova spolupracovníka na cestě do Severní Ameriky, cesta 1832–1834, publikace 1840–1844), malby George Catlina (cesty 1832–1839, publikace 1841) a práce původem drážďanského sochaře Ferdinanda Pettricha (cesta do Severní a Jižní Ameriky 1835–1857, busty pro vatikánské muzeum 1846–1856), reprezentující náčelníky a příslušníky amerických původních národů. Tento přístup realistického zachycení zanikající části kulturního bohatství podporovaly i lidopisné a kulturněhistorické výzkumy evropských etnografů a topografů, které se zaměřovaly na mizející venkovskou kulturu evropských regionů ve vztahu k požadavkům rostoucích měst. S jistou dávkou melancholie konstatovali – prostřednictvím textů i doprovodných ilustrací – fakt zanikání původních

kultur. Současné však nastartovali materiální výzkum a sběr fyzických artefaktů dokumentujících specifický charakter těchto kultur a zvyků. Obrazové prameny zachycující pohled Evropanů na původní americké národy proto směřovaly k verismu a až úporné popisnosti, která měla zachytit „skutečnost“. My ovšem víme, nakolik byly zobrazované výjevy inscenované a že v době masových odsunů a vyvražďování těchto národů spíše napomáhaly fantazijním fabulacím o důstojnosti, s níž se tito lidé údajně vyrovnávají se svým „osudem“.⁷

Dnešní obrat k „materialitě“ v historickém výzkumu se jeví jako logický důsledek přístupu současných badatelů. Zážitek „z Ameriky“ měl z tohoto

6 Vztahem střední Evropy ke koloniálnímu dědictví a dobové vědecké i kulturní apropriaci bohatství mimo-evropských kultur (s odkazy na recentní literaturu k tématu) se zabývají specifický texty v knize MARKÉTA KRÍŽOVÁ – JITKA MALEČKOVÁ (eds.), *Central Europe and the Non-European World in the Long 19th Century*, Berlin 2022.

7 Koncept tzv. manifest destiny neboli zjevného osudu se od čtyřicátých let 19. století začal ze strany bílých Američanů užívat k ospravedlnění teritoriální i ideologické expanze Spojených států.

hlediska v zásadě dvojí podobu. Obdivovaný a napodobovaný technologický pokrok Severní Ameriky – který dokumentují (stereo)fotografie ze světových výstav i z prvního Českého průmyslového musea otevřeného Vojtou Náprstkem roku 1873 – byl jednou stranou mince. Tu druhou představovaly přírodovědné a etnografické objekty včetně antropologických výzkumů, které byly v dobovém uvažování chápány jako „vědecká kořist“ a s kritickou nadsázkou označeny za „úžasné vlastnictví“.⁸ Rozumí se tím předměty, které přijížděly často v nepředstavitelném množství současně s cestovateli, obchodníky, podnikateli a výzkumníky. Do etnologických a zoologických sbírek se dostávaly jako ceněný sběratelský materiál, jenž v očích jejich evropských interpretů dokládal rozdílnou civilizační úroveň mimoevropských kultur. Části necestujícího obyvatelstva zprostředkovala materiální „americkou zkušenost“ představení na úrovni populární zábavy: výstavy voskových figurín nebo „cirkusy“, s nimiž přicházeli do střední Evropy jako živé exponáty i představitelé původních národů amerického kontinentu s předměty každodenní potřeby.

Všem těmto aspektům se náš svazek věnuje. Je rozčleněný na pět oddílů, jejichž názvy – Zkušenost jinakosti, Emancipace a demokratické, Materialita zkušenosti, Cestou tam a zpět, Amerika ve střední Evropě – shrnují nabývání zkušenosti, snahu prosadit ji doma i zkoumání sebeprojeckce do materiality přivezených objektů a do představ o realizaci svobody jedince a (národní) komunity. Závěrečný oddíl kriticky hodnotí způsob, smysl a dopad zkušenosti přivezené z Ameriky, již ve střední Evropě zprostředkovaly tisk, vizuální kultura, reklama či turistický průmysl.

Zkušenost jinakosti otevírají sociologicky, typologicky a případově orientované studie. Jednou z hlavních motivací emigrace byla nesporně naděje. Aktuální přístup sociologů Guida Giliho a Emiliany Mangone z knihy *Towards Sociology of Hope. Looking Beyond* (2025) převádí vstupní studie do středoevropských poměrů na příkladu šestiměsíční americké zkušenosti navrátilců z nového domova v Texasu (1851). Globální a transnacionální historický přístup naopak sleduje „kolonisty“ v široké komparativní sondě. Vedle hospodářské úspěšnosti českých kolonií na americkém kontinentě, s níž se střetá snaha o uchování „národní“ identity v novém prostředí, reflektuje studie také názory zástupců české inteligence (před rokem 1918) na přínos emigrace do Jižní Ameriky pro českou společnost.

8 STEPHEN GREENBLATT, *Marvellous Possession. The Wonder of the New World*, Chicago 1992. Cit. podle MARKÉTA KRÍŽOVÁ, Noble and Ignoble Savages and Their Scientific „Colonization“ in the Making of the Nation, in: KRÍŽOVÁ – MALEČKOVÁ (pozn. 6), s. 136.

V případových studiích představujeme dva světově úspěšné Evropany, jejichž reflexe amerického pobytu můžeme konfrontovat s ohlasem v dobovém tisku: Antonína Dvořáka a Alfonse Muchu. Otázka původu hudebních motivů ve Dvořákově *Novosvětské*, brilantní analýza kontextu Muchovy výzdoby pro Německé divadlo (*German Theatre*) v New Yorku s využitím textů od amerického básníka Sadakichio Hartmanna i dobových periodik, stejně jako sledování Muchových aktivit při hledání podpory pro *Slovanskou epopej* ve Spojených státech ukazují, jak mohly v americké zkušenosti dozrát tak odlišné podoby témat harmonie i střetu původní a nové kultury. Relativní úspěch v Americe však často provázelo zklamání nebo naprosté zapomnění doma. Ukazují to případy Josefa Sawerthala, dvorního kapelníka druhého mexického císaře Maxmiliána I. Habsburského, malíře Hanse Templa, agenta vídeňského *Kunstvereinu* při Světové kolumbovské výstavě v Chicagu 1893, nebo sochaře Jana Růžičky, úspěšného žáka Josefa Václava Myslbeka v Praze, který se po odchodu do Spojených států prosadil už v roce 1893 díky spojení s rodinou amerických podnikatelů Vanderbiltových.

V dobových názorech Středoevropanů se často projevil pochybnosti o smyslu kulturního přínosu Ameriky pro Evropu, třeba Miroslav Tyrš v textu k výročí spolku Umělecká beseda (1873) při srovnání praktické možnosti stát se americkým prezidentem a nutnosti školení v případě umělce.⁹ V otázce technologického pokroku a „*emancipace a demokratizace*“ však patřil americký vklad k přijímaným, i když bouřlivě diskutovaným hodnotám. Novátorství se ukazuje nejen v adaptaci „amerických“ metod při koedukativní sportovní festivitě založené na anglickém zvyku *maypole dancing*, který reformátor Vojta Náprstek pojal jako sociální inovaci v péči o (před)školní mládež a zapojení žen do „*přijatelné sféry veřejného života*“ (Karel Šima). Svým působením tuto „přijatelnou“ sféru rozšířila také zakladatelka *Ženských listů* (Chicago, od roku 1892) a šéfredaktorka *Šťastného domova* (Praha, od roku 1904) Josefa Humpal-Zemanová. Nic na tom nemění ani skvělá Haškova povídka o destruktivním vlivu ženských časopisů nazvaná *Šťastný domov*. Do dějin ženské emanci-

pace v Čechách výrazně zasáhl Náprstkův Americký klub dam, jehož vzdělávací aktivity podpořil roku 1884 svou přednáškou o studiu poezie také pozdější československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk. Asi nejdelší trvání z výchovných koedukačních

9 PAVLA MACHALÍKOVÁ –
TAŤÁNA PETRASOVÁ,
Mezi divočinou a třetstím
velkoměstem. Americká
zkušenost Středoevropanů
ve vizuální kultuře 19. století,
Plzeň 2025, s. 19.

a inkluzivních postupů měl experiment Jamese Libertyho Tadda, jehož metodu obouručního kreslení považuje historik umění Jonathan Crary za zásadní pro „*institucionalizaci moderního vidění*“ (Lada Hubatová-Vacková). V Praze ji využívali při výuce na Uměleckoprůmyslové škole od roku 1904 a na brněnské Škole uměleckých řemesel ještě na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století, ale pracoval s ní i pionýr moderní grafiky Vojtěch Preissig nebo pedagog dětí s postižením František Bakule. Naopak americké podněty v rakouském obchodním vzdělávání, jehož příkladem byla vídeňská Exportní akademie (*Imperial Export Academy*, 1898–1919), ztratily svůj základní progresivní potenciál se vznikem nových států po rozpadu rakousko-uherské monarchie.

„*Materiální výměna byla důležitou součástí snah o alespoň symbolické zapojení českých aktérů do koloniální expanze [...]*“ (Markéta Křížová). *Materialita zkušenosti* se tedy vztahuje nejen ke konstruování obrazu českých krajanů v Americe, ale také k reprezentaci vlastenecké komunity v českých zemích. Rozdíl mezi obsahem „americké truhly“, kterou si odváželi emigranti za moře (a někdy i zpět), a mezi zásilkami Čechoameričanů pro pražskou Náprstkovu průmyslovou výstavu, spočíval v rozměrech a zacílení materiality. Zatímco truhly obsahovaly šaty amerického střihu, nástroje a někdy i politické letáky a „indiánské“ suvenýry, Náprstkovi podporovatelé z Milwaukee, Chicaga, St. Louis nebo Detroitu přispěli k šíření technologické a emancipační osvěty výrobky, které byly podle tehdejší charakteristiky „*buď nově vynalezené [...] anebo vůbec takové, jakých v Čechách neznají*“. Sbírký a výstavy se staly zásadním dobovým médiem prezentace materiality. Ředitel zoologických a paleontologicko-geologických sbírek a profesor Karlovy univerzity Antonín Frič přivezl ze své cesty do Spojených států v roce 1899 nejen objekty dokládající mineralogické, geologické a zoologické bohatství Nové Anglie. Americká zkušenost jej vybavila také poznáním nových způsobů, jak tuto materialitu prezentovat (osvětlení sálu přirozeným světlem shora nebo elektrickým osvětlením) a jak získávat podporu vědy ze strany „*byznysmenů, politiků, ale také zámožných vědců*“ (Nina Milotová) – to představovalo právě onen výše zmíněný podíl na exploataci a apropriaci materiálního bohatství amerického kontinentu. Ambivalentní z hlediska využívání odkazu původních amerických kultur je pozice výtvarného umění: inspirace mimoevropským uměním byla jednou z podstatných zdrojů modernismu a materialita artefaktů umožnila v evropském umění čtené

formální experimenty související s primitivismem. Inspirace neotřelou vizualitou mimoevropského umění měly schopnost rozšířit dosavadní rejstřík výtvarného umění o „*nové [...] formule patosu*“ (Petra Kolářová), jejichž význam lze interpretovat skrze materiální souvislost s původními předměty. Tak je tomu například i v případě *Indiánské masky* (1905) od Taviíka Františka Šimona, která ukazuje, jak se ovládnutí symbolického kapitálu propsalo do umělecké reinterpretace vystavovaných předmětů. Opačný tok materiality, mimořádný svým rozsahem i konkurenceschopností, představují obchodníci s jabloneckým galanterním zbožím a bižuterií a jejich výrobky. První výrobky z Jablonecka se ve Spojených státech – vedle benátské a nizozemské produkce – objevily už po roce 1800 díky britským obchodníkům. Počátky přímého obchodu se skleněnou galanterií sahají do první třetiny 19. století a souvisejí s německou firmou Hiecke, Rautenstrauch, Zincke & Comp. z dnešního Nového Boru (Haida), která provozovala filiálku v Baltimoru. Rozdělení obchodní strategie na „*iniciační a tezaurační*“ (Petr Nový) dobře vystihuje nejen způsob získávání nových odbytišť, ale také jiné formy materiality, jako například sběratelství.

Jedna z podstatných otázek výzkumu americké zkušenosti Středoevropanů zní: Jak zážitek americké cesty nebo zkušenost americké emigrace změnilы hodnotovou orientaci svých nositelů? Cesta tam a zpět v případě architekta Jana Kotěry, který se vydal na světovou výstavu v St. Louis (1904) jako komisař dohlížející na postavení rakouského pavilonu, neznamenal podle jeho fotografického deníku víc než potvrzení dosavadní hodnotové orientace. Naopak básník, novinář a překladatel Josef Václav Sládek prošel díky americkému zážitku zásadním přerodem. V době přípravy na cestu se zajímal o politiku orientovanou protihabsbursky a protiklerikálně. Díky tomu získal v situaci frustrace po rakousko-uherském vyrovnání v roce 1867 v Čechách i v čechoamerické komunitě podporovatele pro svou americkou cestu (1868). Na Sládkově proměně hodnotové orientace – jak uzavírají obě studie v tomto svazku – se zřejmě podílel jeho půlroční pobyt u polského katolického kněze Wincentyho Barzyńskiego po strastiplné pouti z Caledonie přes St. Louis, New Orleans a vyprahlou texaskou poušť do San Antonia. Dalším zásadním podnětem byl Sládkův pobyt v Kewaunee (Wisconsin) v oblasti Velkých jezer, kde se poprvé seznámil s osudem původních severoamerických národů a nechal zcela stranou svůj slavjanofilský

politický úkol získat české kolonisty pro myšlenku odchodu do carského Ruska. I přes jeho nepochopení moderní americké poezie znamenala Sládkova americká zkušenost podstatný přínos pro českou kulturní emancipaci na politických strukturách.

Zprostředkovaný zážitek z neznámého kontinentu – z hlediska dnešních výzkumů vycházejících z vizuálních i textových pramenů – nebyl jen obrazem stereotypu o těch druhých. Zakládal se i na autostereotypech, protože Středoevropan většinou vnímal „evropskou zkušenost jako zkušenost celého lidstva a interpretoval mimoevropské kultury pomocí evropských kategorií“ (Jakub Machek). Ameriku ve střední Evropě sleduje tento svazek pomocí vizuálních materiálů: mimo úzkou oblast výtvarného umění také prostřednictvím obrázkových časopisů, knih, reklam, cirkusu nebo výstav, na rozdíl od nejstarších přírodovědných alb dostupných šlechtickým abonentům grafických listů podle kreseb Maximiliana zu Wied Neuwieda z expedice do Brazílie. Rámec tomuto oddílu vytvořily dva příspěvky s analýzou toho, jak si středostavovské pražské publikum vytvářelo vizuální představu o původních obyvatelích Severní Ameriky a jak se k nim vztahovalo. První zprostředkující obrazy byly založeny na dobové zkušenosti Karla Bodmera nebo George Catlina, dokumentátorů násilně vysídlovaných původních národů. Z domácích autorů pokračoval v jejich linii inscenování „autentických“ portrétů a setkání nejvýrazněji přispěvatel *Canadian Illustrated News*, kreslíř a cestovatel Bohuslav Kroupa.¹⁰ Naopak Alšovy kresby pořízené při „indiánské show“ v Praze na Štvanici roku 1879 – viděno v kontextu jeho souběžně vznikajícího cyklu nástěnných maleb *Vlast* pro Národní divadlo – se posunuly k zdůraznění podobnosti tragických osudů malých národů: původních amerických i těch slovanských v rámci Rakousko-Uherska. Dobový pohled Středoevropanů zjevně podléhal i manipulaci rozvíjejícího se turistického průmyslu, jak je patrné na dobových komentářích z Transylvánie, které při evropském turné plukovníka Codyho alias Buffalo Billa – nazvaném příznačně *Wild West* – vyjadřovaly obdiv různým technikám jízdy na koni, předváděným příslušníky původních národů, ale také Čerkesy, Kavkazany nebo arabskými beduíny. S cirkusovými show souvisela mimo jiné schopnost obchodního marketingu i vyspělé logistiky udržující podnik při pohybu v odlehlých částech rakousko-uherské monarchie v bezvadném chodu.¹¹ Uvažování o pozici amerických

10 Ibidem, s. 49.

11 Dobře patrné je to při srovnání transylvánských časopisů (maďarsky, rumunsky i německy vycházejících) s diskusí v Anglii během prvního evropského turné viz KEVIN MEETHAN, *Touring the Other: Buffalo Bill's Wild West in Europe*, *Journal of Tourism History* II, 2010, No. 2, s. 117–132. Za poskytnutí tohoto článku děkujeme Janu Pezdovi z Katedry historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity, který nás upozornil i na dobová slezská periodika sledující *Wild West* vystoupení v Ostravě a Opavě roku 1906.

původních národů ve vztahu k pozici Středoevropanů na konci století vystihuje přínos organizátorů Národopisné výstavy v roce 1895. Jejich přístup označuje Marta Filipová za „*objektivizaci, která byla spojena s vykonstruovanou minulostí a současností*“, za důsledek dvou prolínajících se přístupů k původním kulturám („*prakulturám*“) v Americe i v Evropě: tedy pohledu na kulturu venkovského lidu zahrnující i lid mimoevropský, „Indiány“. S ohledem na otázku položenou v úvodu tohoto textu dodáváme, že tento konstrukt mířil i do budoucnosti. Přinejmenším tím, jak přes „národní tělo“ pragmaticky nabízel komfort americké rezidence jako demonstraci možnosti, kterou americká zkušenost nabízela těm, kdo se ji odváží podstoupit.